

## K POSTAVENÍ ŘÍŠSKÉHO MÍSTODRŽITELE V OKUPOVANÉM POHRANIČÍ

К ВОПРОСУ О ПОЛОЖЕНИИ ИМПЕРСКОГО НАМЕСТНИКА  
В ОККУПИРОВАННЫХ ПОГРАНИЧНЫХ ОБЛАСТЯХ

ZUR STELLUNG DES REICHSTATTHALTERS IM BESETZTEN  
BÖHMISCH-MÄHRISCHEN GRENZLAND

KAREL LITSCH

První slovanská národnost, která okusila jak si německé monopoly představují nový pořádek v Evropě, byl český národ, jehož tisíciletý státní útvar byl v říjnu 1938 okleštěn z mezinárodně právního hlediska v historii zcela ojedinělým způsobem a formou — anexí česko-moravského pohraničí. „Důvodem“ k zahájení politických útoků a nátlaku a nakonec i přímo rozbíječských akcí vůči Československé republice byla uměle zveličovaná národnostní otázka, resp. postavení sudetských Němců zfanatisovaných Sudetoněmeckou stranou domova. „Ve skutečnosti místní ‚vůdce‘ zfašisovaných sudetských Němců Konrád HENLEIN uplatňoval touto cestou prostě uvnitř Československa plány fašistů z Německé říše, plány Hitlerovy.“<sup>1)</sup> Obsazením našeho pohraničí byl splněn jeden ze základních mezinárodně-politických cílů imperialistické koncepce německých monopolů, stručně vyjádřené starým heslem „Drang nach Osten“. K uskutečnění této koncepce násilnými prostředky, tj. válkou, byl získán další lidský materiál, vojensky důležitý nástupní prostor a byl rozšířen průmyslový potenciál zásobující armádu. Fašistické plány měly, na rozdíl od dřívější německé východní politiky, v době existence Sovětského svazu ještě zvláště reakční třídní charakter, protože k plánovanému národnostnímu útlaku a otrokářskému poměru k slovanskému obyvatelstvu přistupoval ještě třídně politický cíl — likvidace tehdy jediného socialistického státu.

Protiprávní obsazení našeho pohraničí bylo nacistickou propagandou a vědou vykládáno jednak z hlediska národnostního jako spravedlivý a nezbytně nutný akt sjednocení všech Němců v jedné říši,<sup>2)</sup> jednak zkreslová-

<sup>1)</sup> V. VANĚČEK, Dějiny státu a práva v Československu, Orbis 1964, str. 460.

<sup>2)</sup> Tak např. E. R. HUBER, Verfassungsrecht des Grossdeutschen Reiches, Hamburg 1939, píše na str. 115: „Das Reich das im Frühjahr 1938 über die kleindeutsche Lösung von 1866 und 1871 hinausgewachsen war, fand mit der Eingliederung des Sudetenlandes seine volle Entfaltung zum Grossdeutschen Volksreich.“

ním historické pravdy o vztahu českého státu k „Svaté říši římské“ nebo německému (římskému) království. Nacismus symbolisoval pojem národ (národnost, Volk, völkisch) jako pokrevní svazek nebo biologické společenství, které existuje bez ohledu na státní hranice, což znamenalo v politické praxi, že Německo má právní nárok na kterékoliv státní území, které je alespoň částečně osídleno Němci. Ve spojení s teorií „Blut und Boden“ pak mohla být vlastně ospravedlňována anexe jakéhokoliv území, stačilo, když na něm kdysi sídlily germánské kmeny, neboť tato teorie nerozlišovala mezi etnickými pojmy „Germán“ a „Němec“. Typickou ukázkou konkrétního závěru plynoucího z této teorie je jistě názor nám dobře známého Josefa Pfitznera<sup>3)</sup>: „Sudetské země byly před příchodem Slovanů z východu, ke kterému mohlo dojít nejdříve na konci šestého století, germánskou národní a státní půdou. Půl tisíciletí není možné vymazat škrtem pera z historie nějaké země.“ Německá historie od pradávna zneužívala — a tím více samozřejmě fašistická právní historie — existence středověkého útvaru „Svaté říše římské“ k tomu, aby prokazovala, že české království bylo lénem, a proto taky součástí „říše“. V této souvislosti a zejména s ohledem na některé obdobné politicky velmi nebezpečné tendence v dnešní západoněmecké literatuře, bych chtěl upozornit na dosud málo využitou práci V. VANĚČKA o státu Přemyslovců,<sup>4)</sup> vzniklou ještě během 2. světové války. V této práci autor jasně prokázal nevědeckost těchto teorií a upozorňoval na dvojí tvářnost tzv. „říše“, jako na jedné straně státně-politického útvaru ve formě německého (římského) království, na straně druhé pak ve smyslu středověkých teorií universálního křesťanského nadstátního útvaru<sup>5)</sup> ve formě „Svaté říše římské“, do 16. století dokonce bez přídomku „německého národa“.

Stejně tak, jako nemohlo býti sporu o starodávné samostatnosti českého státu, nebylo nikdy pochybováno o tom, že česko-moravské pohraničí je součástí českého státu a tvoří s tzv. historickými zeměmi jeden správní celek. Tuto skutečnost uznávala dokonce i fašistická literatura; tak např. Kluge-Krüger přiznávají, že okupaci pohraničí byla do tzv. „Třetí říše“ začleněna část cizí státní organizace.<sup>6)</sup>

K okolnostem, za jakých došlo k okupaci pohraničí, k otázkám mnichovského diktátu samotného a k přímým důsledkům tohoto diktátu pro Československý stát a český a slovenský lid byla v době před 25. výročí Mnichova napsána celá řada prací.<sup>7)</sup> Jinak je tomu pokud jde o formu a obsah

<sup>3)</sup> Sudetendeutschtum, Leipzig 1936, str. 19.

<sup>4)</sup> V. VANĚČEK, Stát Přemyslovců a středověká „říše“, 2. vyd. Svoboda 1946.

<sup>5)</sup> Tamtéž, str. 42

<sup>6)</sup> KLUGE—KRÜGER, Verfassung und Verwaltung im Grossdeutschen Reich, Berlin 1941, str. 106.

<sup>7)</sup> Poučná je v tomto směru bibliografie časopisu: „Historie a vojenství“, č. 4 (příloha) roč. 1963, str. 127 a násl.

nacistické správy v pohraničí v letech 1939—45. Prozatím tu máme k dispozici jen velmi zásadní práce JAROSLAVA VRBATY,<sup>8)</sup> který se poprvé snažil shrnout nejzákladnější otázky fašistické veřejné správy, vysvětlit její hlavní pojmy a načrtnout linii jejího vývoje. Účelem mé glosy zůstává proto pouze upozornit na některé rozdíly v postavení říšského místodržitele v tzv. sudetoněmecké župě a místodržitelů v říši a hlavně na důvody, které vedly k tomuto dualismu v říšské správě.

Po první světové válce si zachovaly jednotlivé německé země vzhledem k osobitému státoprávnímu vývoji Německa v 19. století od spolků (jako jen mezinárodněprávních svazků) až k federalistické Vilémovské říši značnou samosprávu, která byla zakotvena i ve Výmarské ústavě.<sup>9)</sup> Fašismus, jehož státní mechanismus se vyznačoval mimo jiné i krajní centralisací státní správy zlikvidoval v letech 1933—34 úplně buržoasně-demokratické formy této zemské samosprávy. Pod zdánlivě pokrokovým heslem odstranění partikularismu a sjednocení říšské správy (u nás byl tento proces označen pojmem „gleichšaltování“) bylo tímto způsobem umožněno nacistickým vládnoucím kruhům provádět centrálně svou hospodářskou diktaturu a politickou zvládnout. Postupně přecházela veškerá moc v zemích na říši nebo říšské místodržitele, kteří byli v řadě zemí dokonce postaveni v čelo zemských vlád<sup>10)</sup> a vykonávali jménem říše všeobecný dozor nad správou. Zemím bylo tímto vzato právo na samostatnou lokální politiku. Funkce říšských místodržitelů byla personálně spojena s funkcí nacistických župních vedoucích, čímž došlo k úplnému spojení stranické a státní administrativy. K dokončení procesu zavádění vůdcovského principu do všech oblastí státní správy byla celá místní správa bezpodmínečně podřízena říšským orgánům a dosavadní dělba na říšskou a zemskou výkonnou moc, zakotvena ještě ve Výmarské ústavě, byla do všech důsledků odstraněna. Postavení říšských místodržitelů byla definitivně upraveno zákonem o říšských místodržitelích z roku 1933.<sup>11)</sup> Ve smyslu tohoto zákona nebyl říšský místodržitel osobou zastupující zájmy své země nebo župy, nebyl již také zemským orgánem, nýbrž zastupoval jako bezprostřední představitel říše zájmy říše v župě a jednal jejím jménem. Místodržitelé jednali na základě služebně závazných příkazů říšských ministrů a zemské nebo župní orgány nemohly v žádném případě ovlivňovat místní politiku.

<sup>8)</sup> JAROSLAV VRBATA, Přehled vývoje veřejné správy v odtržených českých oblastech v letech 1938—1945, Sborník archivních prací, č. 2/1962. Tentýž, Některé rysy vývoje politické správy v tzv. říšské župě sudetské v letech 1938—45, Archivní časopis, č. 2/1960.

<sup>9)</sup> Viz zejména články 2, 12 a 14 Výmarské ústavy, RGBI. 1919, str. 1383.

<sup>10)</sup> Stalo se tak zákony o nových zemských zastupitelstvech RGBI. 1933/I, str. 153 a 173. Říšští místodržitelé byli postaveni v Sasku, Hesensku, v Lippe a Schaumburg—Lippe v čelo zemských vlád. Zákonem o nové výstavbě z 30. 1. 1934 byly zemské zákonodárné orgány úplně rozpuštěny.

<sup>11)</sup> Reichstatthaltergesetz z 30. ledna 1935, RGBI 1, 1935, str. 49.

Z toho, co bylo zhora řečeno, vyplývá, že nacisté převzali a využili po svém nástupu k moci celý zachovalý aparát politických úřadů a soustavu orgánů státní moci v zemích a místech, zlikvidovali však úplně buržoazně-demokratické formy jejich činnosti a zavedli přísný režim centrálního řízení říšskými úřady, jejichž prostředníkem byl říšský místodržitel. Stejným způsobem postupovali i při organizaci správy v Rakousku po jeho obsazení.

Úplně jiná byla samozřejmě situace v našich pohraničních oblastech, kde do rukou okupantů nepřecházely ucelené správní jednotky druhé instance a kde zejména chyběly, po vzoru německé správní organizace, země jako zprostředkující články. Jedním z nejdůležitějších úkolů nacistů po obsazení pohraničí bylo obnovení a zajištění hladkého chodu státního aparátu, jakožto hlavního předpokladu k zavedení a upevnění otevřené fašistické diktatury. Soustava dosavadního buržoazního československého donucovacího aparátu se k těmto úkolům z několika důvodů nehodila. V zájmu historické pravdy je nutno hned v úvodu říci, že tomu tak bylo zejména proto, že politická správa tzv. první republiky byla přes veškeré její nedostatky a fašisující prvky, projevující se zejména v postavení okresních hejtmanů a v okleštěné pravomoci samosprávních orgánů, oproti nacistické správě relativně demokratická. Dále netvořily pohraniční oblasti ve správní soustavě Československa jednotlivý celek, nýbrž byly pevně spojeny s administrativními útvary tzv. historických zemí, a chyběl proto úplně zejména zprostředkující článek mezi vládou a okresy. V neposlední řadě pak byl dosavadní správní aparát rozrušen a jeho chod odchodem českého úřednictva téměř znemožněn.

Hned počáteční dny fašistické vlády v pohraničí jsou proto charakterisovány úsilím vybudovat od základů novou správní soustavu, která by odpovídala potřebám nacistické státní mašinerie. Budování této správy do konce dubna 1939 můžeme rozdělit na dvě etapy. První etapou je období vojenské diktatury, kdy výkon správy byl svěřen armádě, resp. šéfům civilní správy u jednotlivých armádních skupin.

Druhá etapa byla zahájena zrušením vojenské správy, což se stalo na základě Hitlerova rozkazu ze dne 21. X. 1938 a ukončena zákonem o členění sudetoněmeckého území z 25. 3. 39 a zákonem o sudetské župě (Sudeten-gaugesetz) ze 14. 4. 1939.<sup>13)</sup> V tomto období byl říšský komisař Henlein<sup>14)</sup> pověřen provedením politické, státní, hospodářské a kulturní výstavby a stal se zároveň nejvyšší správní instancí. Tzv. zákon o sudetské župě, který vstoupil dne 1. května 1939 v účinnost, je možno považovat za ko-

<sup>13)</sup> VRBATA, Archivní časopis, č. 2/1960, str. 74 a násl. V této práci je uveden stručný nástin hlavních období ve vývoji státní správy a samosprávy v odtrženém pohraničí.

<sup>13)</sup> RGB1. I, str. 745 a 780.

<sup>14)</sup> Viz Výnos o zprávě sudetoněmeckého území ze dne 1.10. 1938, RGB1. I, str. 1331, §§ 2—3.

nečnou zákonnou úpravu postavení a systému orgánů druhé a třetí instance správy.

Na základě nařízení z 8. X. 1938<sup>15)</sup> vstoupily jednak v účinnost říšské právní předpisy publikované po vydání tohoto zákona, jednak zůstaly v účinnosti právní normy československé,<sup>16)</sup> resp. rakousko-uherské a nad to byly postupně zavedeny některé starší zákony říšské, upevňující fašistickou diktaturu. Nebyl-li mezi posledními také zákon o říšských místodržitelích, nestalo se tak náhodou, nýbrž proto, že budoucímu místodržiteli sudetské župy se mělo dostati zvláštního postavení.

Funkce říšského místodržitele byla zřízena na základě zákona o sudetské župě (§ 4), stejně jako v říši měla svého předchůdce v říšském komisaři. Postavení a kompetence říšského místodržitele neměly, s výjimkou kolonií, obdobu ve státním právu jiných států. Byla to celým svým pojetím ryze fašistická nedemokratická instituce, pomocí které byl do důsledku proveden vůdcovský princip umožňující jednotné vedení župy. Místodržitel byl služebním postavením říšským úředníkem a nacházel se ve vztahu k říši ve veřejnoprávním poměru a podle zákona o úřednictvu z 26. 1. 1937<sup>17)</sup> se vztahovaly na něj služební předpisy o říšských ministrech. Bylo všeobecně známo, že řada župních vedoucích NSDAP a říšských místodržitelů byla politicky mocnější než říšští ministři. To ovšem záleželo hlavně na osobním vztahu určitého místodržitele k Hitlerovi.

Konrád Henlein měl jako místodržitel v tzv. sudetské župě zásadně všechna oprávnění vyplývající z existujících právních předpisů o místodržitelích. V jejich smyslu mohli místodržitelé v říši zejména: vyžádat informace (Informationsrecht) od všech říšských a zemských úřadů, jakožto i od veřejnoprávních korporací, mohli je instruovat (Instruktionsrecht) resp. upozorňovat na směrodatná hlediska ve správě župy a mohli konečně při nebezpečí z prodlení provést i prozatímní opatření (einstweiliges Anordnungsrecht). Jejich oprávnění ve vztahu k zemským vládám a zemským ministrům byly pro Henleinovo postavení právně irrelevantní.

Tzv. sudetoněmecká župa tvořila správní celek, který byl svou rozlohou cca. 30.000 km<sup>2</sup> a počtem cca. 3,5 milionů, obyvatel na 4. místě v soustavě německých žup. Zvláštní význam celého členění župy a její vnitřní organizace pro nacistický systém spočíval v tom, že byla prubířským kamenem připravované říšské správní reformy<sup>18)</sup> a že bylo nutno vybudovat v cizím prostředí na území s úplně jinými tradicemi státní správy takovou politickou správu, která by se mohla stát spolehlivou oporou německé vládnoucí

<sup>15)</sup> Viz § 1, odst. 1, prvního nařízení k výnosu o správě sudetoněmeckých oblastí, RGBl. I, str. 1345.

<sup>16)</sup> § 5 výnosu o správě sudetoněmeckých oblastí RGBl. I, str. 1331.

<sup>17)</sup> RGBl. I, str. 39.

<sup>18)</sup> VRBATA, Archivní časopis, č. 2/1960, str. 71.

třídý. Nacisté sami přiznávali, že správní výstavba pohraničí znamená zkoušku „nového stylu“ správy. Tento „nový styl“ neměl však být uplatňován jen po vítězné válce v celém Německu, nýbrž měl být především aplikován při organizaci správy nových východních území, která měla být ještě dobývána. Tato skutečnost vyšla otevřeně najevo v říjnu 1939, kdy byl vydán výnos o členění východních území<sup>19)</sup> v kterém se v § 3 otevřeně pravilo, že zákon o sudetské župě je vzorový pro správu těchto území. Je jasné, že měla-li být celá správa župy příkladná i pro východní území, na která měla vstoupit německá vojska po válečných akcích, že musela být především posílena posice hlavního představitele veřejné správy. Představa, že pod pojmem východní území, rozuměli nacisté pouze Gdan-sko, Západní Prusko a Povartí, kterých se výše citovaný výnos týkal, je velmi mylná. Není bez zajímavosti, že správní kompetence tzv. generálního guvernéra v okupovaných polských oblastech ve správě se velmi podobaly postavení sudetského místodržitele.<sup>20)</sup> I zde de facto neexistovala — stejně jako v našem pohraničí — zemská vláda a správní orgány, na které museli a mohli nacisté v říši navazovat při organizaci donucovacího aparátu. Celá organizace veřejné správy v odtrženém pohraničí se stala tak generální zkouškou nejen pro budování centralisované správní organizace na oku-povaných územích, nýbrž i pro provedení zásadního bodu připravované říšské správní reformy, na základě kterého měly být župy řízené výhradně bezprostřední říšskou správou.<sup>21)</sup> Tzv. sudetská župa se stala tak místem „kde nacisté prvně zaváděli nová centralizační opatření“<sup>22)</sup> jež nemohli, vzhledem k existenci zemských orgánů v Německu uplatňovat.

Z toho, co bylo shora řečeno, vyplývají i hlavní rozdíly a dualismus v po-stavení místodržitelů. V pohraničí šlo o úplnou centralisaci, která se proje-vovala na jedné straně v tom, že bylo posíleno postavení místodržitele, jehož pravomoci byly rozšířeny na celou státní správu, takže všichni úřed-níci správy byli říšskými zaměstnanci. K úřadu místodržitele byly přičle-něny a podléhaly bezprostředně i všechny orgány zvláštní říšské správy (Reichssonderverwaltung), které pracovaly v říši bez podstatného vlivu místodržitelů. Na druhé straně byly odmítány všechny návrhy sudetských činitelů, směřující k co největšímu posílení župních orgánů vůči říšským a uvnitř župy samosprávy oproti státní správě.<sup>23)</sup> Tím byla provedena další důležitá zásada nacistického způsobu řízení. Samospráva, pokud je tento název v období fašismu vůbec přiléhající, se spojila úplně se státní správou. Do pravomoci a povinností místodržitele byl sice též zahrnut

<sup>19)</sup> Výnos z 8.10. 1939, RGBI. I, str. 2042.

<sup>20)</sup> Výnos o zprávě obsazených polských území z 12. 10. 1939, RGBI 1, str. 2077, zejména § 3.

<sup>21)</sup> Viz § 3, odst. 1 zákona o sudetské župě.

<sup>22)</sup> VRBATA, Archivní časopis, č. 2/1960, str. 71.

<sup>23)</sup> Tamtéž, str. 72.

úkol starati se o veřejné úkoly župy jako samosprávné instituce, správním členěním přešly však všechny kompetence samosprávy na okresní státní správu. Její zbytky stávaly se pasivní součástí fašistické úřední mašinerie. Nakonec i celá řada předpisů týkající se tzv. samosprávy ukázala, že Berlín nehodlá ani v nejmenším připustit jakoukoli činnost, která by nebyla centrálně řízena. Tak i německé obecní zřízení zavedené v tzv. sudetské župě výnosem z 10. 11. 1938<sup>24)</sup> zajistilo říši na základě § 106 a násl. dozor nad vším, co snad zdánlivě připomínalo prvky buržoazní samosprávy. V této souvislosti stojí též za zmínku nařízení říšského komisaře z 18. 11. 1938 o změně zákona o organizaci politické správy<sup>25)</sup> na základě kterého byla zrušena účinnost starého československého župního zákona (č. 126/20 Sb.) a zákona o organizaci politické správy (č. 125/27 Sb.). Okresní zastupitelstva a okresní výbory byly tímto zákonem zrušeny a jejich úkoly přešly na zemské rady („Landraty“).

Posílení postavení místodržitele Henleina a rozšíření jeho vlivu na celou politickou správu i samosprávu znamenalo tedy v praxi — ať to zní sebekuriosněji — nejen nacifikaci celé správy, nýbrž hlavně likvidaci jakékoliv místní iniciativy a práva na zasahování do otázek župní správy všech stupňů se strany sudetských Němců. V německé literatuře bylo tradováno, že „Silou a neomylnou jistotou německé vůle bylo tak odstraněno dvacetileté potlačování a nouze sudetského německví. Tři a půl milionu Němců, kteří zůstali své národnosti věrni v těžkých dobách, byli politicky a státně nově spojeni se svým národem. Stará půda německé kultury byla znovu spojena s mateřskou zemí, která byla násilně vyrvána.“<sup>26)</sup> Šlo tu nejen o jednu z největších historických lží v dějinách, ale zároveň také o jeden z největších podvodů na většině prostých příslušníků německé menšiny v ČSR. Byli-li přesto tzv. sudetští Němci ve své obrovské většině pro fašistický režim,<sup>27)</sup> bylo to v podstatě způsobeno stejnými příčinami, které vedly k existenci nacismu v Německu. Rozhodující roli hrály jistě sociální poměry, které existovaly v době trvání 1. republiky v českomoravském pohraničí. Stojí za zmínku, že konkrétní řešení na změnu stávajících sociálních poměrů navrhla jediné Komunistická strana československa mj. ve svém usnesení o zvýšení životní úrovně lidu ze dne 8. a 9. května 1938.

Sudetské obyvatelstvo německé národnosti nemohlo ani očekávat výhody z oprávnění místodržitele řídit činnost všech institucí veřejného práva, tedy mezi jinými i služebny říšského důvěrníka práce a říšské vyživovací skupiny (Reichsnährstand). Hlavním úkolem vyživovací skupiny bylo sice podporovat výrobu a zpracování zemědělských produktů, avšak nikoliv

<sup>24)</sup> RGBl. I, str. 1614.

<sup>25)</sup> VOBl., str. 175.

<sup>26)</sup> HUBER., str. 115.

<sup>27)</sup> VRBATA, Archivní časopis č. 2/1960, str. 74.

v zájmu malovýrobců, nýbrž s ohledem na velkovýrobu a hlavně na válečné hospodářství. Došlo-li přesto k určitému zlepšení hospodářské situace, bylo tomu tak zejména v důsledku plné zaměstnanosti obyvatelstva, což bylo způsobeno válečnou situací a v důsledku dočasného zastavení chronické agrární krise, opět způsobené válkou.

Na základě § 2 zákona o sudetské župě měl K. Henlein právo vydávat směrnice pro činnost všech úřadů zvláštní říšské správy, pro činnost všech organizací hospodářského charakteru i jiných veřejnoprávních institucí. Tyto úřady a instituce se mohly sice odvolat k nejvyšším říšským místům, jakožto vyšší správní instanci, ovšem toto právo bylo jistě, vzhledem k vůdcovskému principu řízení více či méně problematické. V tomto směru došlo oproti kompetencím místodržitelů v říši k závažné změně, tito měli totiž toto právo pouze při nebezpečí z prodlení.<sup>28)</sup> Ještě závažnější bylo právo sudetského místodržitele vydávat v součinnosti s resortním říšským ministrem a ministrem vnitra právní normy.<sup>29)</sup> Jeho nařízení měla stejnou právní moc jako zemské zákony, byla odvozena od výsostného práva říše a nikoliv župy a nesměla odporovat říšským právním normám. Na rozdíl od úpravy v říši neexistovaly tedy v pohraničí zemské zákony, nýbrž pouze nařízení říšského místodržitele. Výše uvedené právo říšského místodržitele vydávat právní akty s mocí zemských zákonů bylo v praxi dalším krokem směřujícím k posílení jeho postavení a k splynutí funkcí župních (zemských) orgánů a orgánu místodržitele.

V tak zvané sudetské župě neexistovala ani zdánlivě „zemská správa“ nebo lépe řečeno správa „sudetské župy“, která by byla odpovídala v Německu stále ještě zachovalému rozlišování mezi říší a zemí, projevujícím se zejména v tom, že zůstaly zachovány zemské vlády, zemské zákonodárství, že země zaměstnávaly své úředníky a v tom, že byly nadále právníckými osobami veřejného práva. Skutečnost, že i v sudetské župě existovala vedle říšské správy také tzv. samospráva, v které byl místodržitel zastoupen župním hejtmanem (Gauhauptmann) byla úplně bezvýznamná.

Nacistická správa a zejména předpisy týkající se zemí a samosprávy byly velmi složité, rozsáhlé a hlavně nejednotné, bylo to — jak již jinde řečeno — způsobeno německým partikularismem, jehož zbytky se zachovaly i za vlády nacistů. Tím bylo i způsobeno, že postavení říšských místodržitelů nebylo ve všech zemích stejné, hovořilo se například o jihoněmeckém, rakouském a pruském systému. Upozorňoval jsem proto ve své krátké glose pouze na ty momenty postavení místodržitelů, které byly společné a typické pro jejich postavení v celém Německu.

Pokud jde o naše pohraničí je možno závěrem říci, že místodržitel

<sup>28)</sup> § 2, zákona o říšských místodržitelích.

<sup>29)</sup> § 4. odst. 1, zákona o sudetoněmecké župě. — „Der Reichsstatthalter kann durch Verordnung... Recht setzen“.

v tzv. sudetské župě byl centrem nejen bezprostřední říšské správy, nýbrž i komunální správy. Nacisté zde vytvořili jednotný donucovací aparát, v jehož čele stál Konrád Henlein. Odtržené pohraničí se stalo tak prvním místem, kde byla v konečné podobě vyzkoušena říšská správní reforma, na základě které měly být zlikvidovány zbytky zemských orgánů v Německu a zbytky místní samosprávy. Vedle toho sloužily zkušenosti získané v odtrženém pohraničí pro budování nové správní soustavy v obsazených východních územích. To jsou v podstatě i důvody, které vedly k přísné centralisaci celé správy pohraničí v letech 1938—45 a k posílení postavení místodržitele oproti místodržitelům v německých zemích.

### Резюме

Цель статьи — обратить внимание на некоторые различия в положении имперского наместника так называемой судетонемецкой жупы во время оккупации чешко-моравских пограничных областей в 1938—45 гг. и нацистских наместников в Германии и на причины, которые привели к дуализму в управлении рейхом.

В Германии нацисты после захвата власти переняли сохранившуюся систему органов государственной власти в землях, которые согласно Веймарской конституции пользовались значительной самостоятельностью в управлении. Фашистский режим полностью ликвидировал буржуазно-демократические формы земского самоуправления, завел строгий централизм и передал власть в этих землях имперским наместникам, которые осуществляли от имени рейха контроль над земским самоуправлением. Они имели право затребовать информацию от всех имперских и земских учреждений, также и от общественных и правовых корпораций, могли их инструктировать или же обращать их внимание на директивные точки зрения в управлении жупой и могли, наконец, в случае задержки (промедления) принять и временные меры.

При организации управления в пограничных областях нацисты были заинтересованы, прежде всего, в полной централизации принудительного аппарата. Это проявилось, прежде всего, в укреплении положения наместника, компетенция которого была расширена на все государственное управление. К аппарату наместника были присоединены или же ему были подчинены непосредственно и все органы специального имперского управления (Reichssonderverwaltung), которые работали в рейхе почти независимо от наместников. Органы Самоуправления были полностью подчинены органам государственного управления и их компетенция перешла на районные органы (Landrat). Весьма важной была компетенция судетского наместника и в области законодательства, потому что на него перешла вся нормотворческая деятельность в жупе.

Главное значение всей системы управления в отторгнутых пограничных областях и положения имперского наместника К. Генлейна заключалось в том, что осуществленная перестройка должна была стать генеральной репетицией не только для создания централизованной системы управления на оккупированной территории, но и для проведения одного из основных пунктов подготавливаемой реформы управления, в соответствии с которой жупы должны были управляться исключительно имперской канцелярией. Так называемая судетская жупа стала тем местом, где нацисты впервые завели меры по новой централизации, которую не смогли осуществить в Германии в связи с существованием земских органов.

## Zusammenfassung

Die tematisch eng aufgefasste Glosse, will hinweisen auf einige Unterschiede in der Stellung des Reichsstatthalters im s.g. Sudetengau während der Okkupation des böhmisch-mährischen Grenzlandes in den Jahren 1938 bis 1945 und der nazistischen Reichsstatthalter in Deutschland und auf die Gründe, die zum Dualismus in der Stellung der Reichsstatthalter führten.

Es ist allgemein bekannt, das die Faschisten in Deutschland nach der Machtübernahme ein gut gehendes und voll erhaltenes System der Organe der Staatsmacht in den Ländern übernahmen, die im Sinne der Weimarer Verfassung eine nicht unbedeutende Verwaltungsselbständigkeit besaßen. Das nazistische Regiem beseitigte voll die bürgerlich-demokratischen Formen der Selbstverwaltung in den Ländern, führte einen strengen Zentralismus ein und übergab die Macht in den Ländern den Reichsstatthaltern, welche im Namen des Reiches die Aufsicht über die Landesverwaltung ausübten, ein weitgehendes Informations- und Instruktionsrecht inne hatten und im Falle des Verzuges auch vorläufige Anordnungen treffen konnten.

Im böhmisch-mährischen Grenzraum konnten die Faschisten beim Aufbau der Verwaltung nicht wie in Deutschland an die Landesverwaltung anknüpfen und mussten besonders auch die Organe der zweiten Verwaltungsinstanz neu aufbauen. Das Hauptziel der Verwaltungsorganisation bestand in einer strengen Zentralisation des gesamten Unterdrückungsapparates, was besonders in der Festigung der Stellung des Reichsstatthalters im s.g. Sudetengau und der Erweiterung seines Wirkungskreises auf die ganze Staatsverwaltung hervortrat. Auch die in Deutschland ohne grundlegenden Einfluss der Reichsstatthalter arbeitenden Reichssonderverwaltungen waren ihm unmittelbar unterstellt. Selbstverständlich wurde auch die alte tschechoslowakische örtliche — und Bezirksselbstverwaltung likvidiert und ihre Kompetenzen wurden auf die Landräte übertragen. Nicht ohne Wichtigkeit waren auch die Kompetenzen des Reichsstatthalters auf dem Gebiete der Gesetzgebung, resp. sein Verordnungsrecht.

Die Hauptbedeutung des neuen Verwaltungssystems im s.g. Sudetenland und die Stellung des dortigen Reichsstatthalters K. Henlein bestand darin, dass die eingeführte Verwaltungsorganisation eine Generalprobe, nicht nur für den Aufbau einer zentralisierten Verwaltung in den noch zu besetzenden Gebieten, sondern auch für die Durchführung einer der Hauptaufgaben der vorbereiteten Reichsverwaltungsreform war, auf deren Grundlage die einzelnen Gaue (Länder) nur durch eine unmittelbare Reichsverwaltung geleitet werden sollten. Der s.g. Sudetengau wurde so zu einem Gebiet, in welchem die Nazisten zuerst neue zentralistische Verwaltungsmassnahmen einführten, die sie in Deutschland in Folge der Existenz der Landesorgane noch nicht anwenden konnten.